

**Teşvik Politikalarının Gerekçeleri ve Etkinliği:
Kuramsal Bir Yaklaşım¹****The Justification and Effectiveness of Incentive Policies: A Theoretical
Approach****Mehmet Hanefi Topal²****ÖZ**

Teşvik politikası, devletin serbest piyasa ekonomisine müdahalede bulunduğu en etkili araçlardandır. Genel olarak tüm ülkelerde refah düzeyinin artırılması amacıyla teşvik politikaları uygulanmaktadır. Serbest piyasa ekonomisine doğrudan müdahale şeklinde olan bu politikaların haksız rekabet oluşturması mümkündür. Bu bakımdan serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve dünya ticaretinde serbestleştirme sağlamak amacıyla, teşvik politikaları uluslararası kuruluşlarca denetim altına alınmaktadır. Bu çalışmanın amacı teşvik politikalarının kuramsal gerekçelerini ve etkinliklerine ilişkin yaklaşımları ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Teşvik Politikası, Vergi Teşvikleri, Etkinlik, İktisadi Kalkınma

ABSTRACT

Incentive policy is one of the most effective tools of government to intervene on the free market economy. Generally, incentive policies are being applied to increase the level of welfare in all over the countries. However, it is possible that incentive policies considered as direct intervention tools may generate unfair competition. Therefore, to improve the efficiency of free market economy and the liberalization of world trade, it is necessary to manage the incentive policies by the international organizations. The purpose of this study is to introduce the approaches of incentive policy theories and the effectiveness of incentive policies

Keywords: Incentive Policy, Tax Incentives, Efficiency, Economic Development

Jel Codes: H21, H24, O10

¹ Bu çalışma, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı tarafından kabul edilen ve yazara ait yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, mhanefitopal@gmail.com

GİRİŞ

Ekonomi literatüründe, belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi veya gayri maddi destek, yardım ve özendirme olarak tanımlanan teşvikler, serbest piyasa ekonomisine devletin müdahalede bulunduğu en etkili araçlardandır. Piyasa ekonomisine bu şekilde yapılan müdahaleler ekonomiye sağlayacağı katkılarının yanı sıra bozucu yanlarının da olması, teşviklere karşı olumlu yaklaşımların bulunmasının yanında olumsuz yaklaşımların da bulunmasını beraberinde getirmektedir. Teşvikler, serbest rekabet ortamının oluşmasını ve kaynakların rasyonel dağılımını engelledikleri gerekçesiyle eleştirilmektedirler. Teşviklerin bu olumsuz etkileri sadece ülke için değil, aynı zamanda uluslararası ticaret için de söz konusudur. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi açısından teşviklerin kaldırılması veya en azından sınırlandırılması en ideal yol olarak görülmektedir. Teşvikleri kontrol altına almak amacıyla uluslararası alanda ilk önce ticarete konu mallar üzerindeki teşviklerin ortadan kaldırılması yönünde ülkeleri bağlayıcı tedbirler geliştirilmiştir. Son dönemde yükselen eğilim ise, doğrudan yatırımlara yönelik teşviklerin kısıtlanmasına yöneliktir.

Bir taraftan teşviklerin kısıtlanması veya kaldırılması yönünde dünyada böyle bir eğilim yükselirken diğer yandan, gerek gelişmiş ve gerekse de gelişme yolundaki ülkeler tarafından teşvik politikaları yoğun olarak uygulanmaya halen devam ettirilmektedir. Gelişmiş ülkeler, AR-GE faaliyetlerini özendirmek, çevreyi korumak ve bölgelerarası dengesizlikleri gidermek suretiyle ekonomik gelişmeyi sürdürmek, uluslararası alanlarda rekabet güçlerini korumak ve sermaye çıkışını önlemek için teşvikleri kullanmaktadırlar. Gelişme yolundaki ülkeler ise, serbest piyasa ekonomisinin oluşturduğu yapısal sorunların çözümüne yönelik olarak yatırımların, üretimin ile ihracatın artırılması, yatırım ve iş ortamı açısından cazip konuma gelerek uluslararası planda avantajlı konum elde etmek ve küreselleşme ile beraber yoğunluğu artan doğrudan yabancı yatırımlardan azami derecede pay alabilmek amacıyla teşvikleri yoğun olarak kullanmaktadırlar.

TEŞVİK KAVRAMI VE UNSURLARI

Teşvik, çok genel olarak, devletin işletmelere sağladığı kolaylıklar olarak tanımlanabilir. Ekonomi literatüründeki tanıma göre teşvik; belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla devlet tarafından çeşitli yöntemlerle karşılıklı veya karşılıksız şekilde verilen maddi veya gayri maddi destek, yardım ve özendirme olarak tanımlanmaktadır (Çiloğlu, 1997: 1; Eker, 1995: 53; Durgun, 2003: 107). Uygulamada, teşvik kavramı yerine sübvansiyon, iktisadi gayeli mali yardım, üreticiye yapılan transfer harcamaları, primler, destekler, uygun koşullu krediler gibi bazı kavramlar da kullanılabilir. Ancak, bu kavramlar teşviklerle aynı anlamlara gelebileceği gibi farklı anlamlar da içermesi mümkündür (Duran, 2003: 6). Uluslararası anlaşmalarda teşvik kavramı yerine mesela; GATT'da sübvansiyon, Avrupa Birliği Kurucu Anlaşması'nda devlet yardımları gibi ifadeler de kullanılmaktadır.

Teşvik kavramı, kullanılış amacına göre çok farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Bu sebeple teşviklerin daha iyi anlaşılabilmesi açısından taşınmış oldukları özellikleri ifade etmekte yarar vardır. Bu özellikleri altı başlık altında toplamak mümkündür (Aktan, <http://www.canaktan.org/din-ahlak/rant-kollama/plutokrasi.htm>, 02.09.2005)

- ✓ Teşvikler, devlet tarafından verilirler. Bu yönüyle teşvikler, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadi teşebbüsleri tarafından bizzat veya görevlendirecekleri kuruluşlar aracılığıyla sağlanan yardımlardır,
- ✓ Teşvikler, genelde özel kesime verilmekle beraber kamu teşebbüslerine de verilebilirler,
- ✓ Teşvikler, makro ve mikro ekonomik hedefler doğrultusunda belirlenmiş amaçlara yönelik olarak verilirler. Genel olarak teşviklerin makro hedefler doğrultusunda işlevi, ekonomik refahın artırılması amacına yönelik iken,

mikro ekonomik hedefler doğrultusunda işlevi ise işletmelerin üretime başlaması ve/veya üretimlerini idame ettirmesi amacına yöneliktir,

- ✓ Teşvikler, negatif vergileme niteliğindedirler; finansmanı için halkın sırtına bir mali külfet yüklenirken, bunlardan yararlanan teşebbüsler bir fayda sağlamaktadır,
- ✓ Teşvikler, parasal (nakit) araçlar ile sağlanan yardımlar olabilecekleri gibi parasal olmayan aynı yardımlar şeklinde de olabilirler,
- ✓ Teşvikler, aynı zamanda herhangi bir veriliş şekli şartına da tabi değildirler. Doğrudan yararlanana sağlanan yardımlar olabileceği gibi dolaylı ya da gizli şekilde yararlananların bazı mali yükümlülüklerinin azaltılması şeklinde de uygulanabilirler.

TEŞVİKLERİN EKONOMİK GEREKÇELERİ VE ÖNEMİ

Uygulanan ekonomik model ne olursa olsun teşvik tedbirleri hemen hemen her ülkede uygulanmaktadır. Teşvik uygulamalarının temel hedefi ise genel anlamda ülkenin genel refah düzeyinin artırılmasıdır. Buna karşın, teşvik uygulamaları için öne sürülen gerekçeler ise, ülkelerin benimsedikleri iktisat politikaları ve gelişmişlik farklarına göre değişiklik arz etmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri teşvik tedbirleri almaya iten en önemli neden sanayilerini diğer güçlü sanayi ülkelerinden korumaktır. Bu ülkelerde para ve sermaye piyasaları yeterince gelişmemiş, ileri teknoloji üretimi yapılamamakta, ihracat imkanları yetersiz, yatırımcılar eğitim ve deneyim bakımından yetersiz, işsizlik ve bölgesel gelişmişlik farkları da ciddi problem şeklinde mevcut olabilmektedir. Bu durumda ekonomi ciddi kaynak dağılımı sorunu yaşamaktadır. Dağılık kaynak dağılımı ve yatırımların artırılması için gerekli olan fonların yetersizliği, teşvikler yoluyla devletin ekonomiye müdahalesini gerekli kılabilir (Korkmaz, 1998: 119). 4 Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere teşvik politikalarının şu gerekçelerle uygulanmaktadır (Duran, 2003: 8);

- ✓ Ülke sanayisinin tesisi, korunması ve rekabete hazır hale getirilmesi; ülkenin uluslararası alanlarda yaşanan değişim ve gelişmelere yapısal uyum sağlayabilecek duruma gelmesini sağlamak,
- ✓ Bölgelerarası gelir dağılımı adaletsizliğini ve gelişmişlik farklarını gidermek,
- ✓ Sermayeyi tabana yayarak rasyonel kaynak dağılımını sağlamak,
- ✓ İstihdam yaratarak işsizliği azaltmak veya önlemek
- ✓ Katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanarak verimliliği arttırmak,
- ✓ İhracatı arttırmak,
- ✓ Yabancı sermayeyi ülkeye çekmek,
- ✓ Yapılan ekonomik planlar çerçevesinde ülke kalkınmasında hedeflenen noktaya ulaşmak.

Gelişmiş ülkelere de piyasa mekanizması tam anlamıyla ülkenin tüm ekonomik ve yapısal sorunlarına çözüm olamamaktadır. Devlet, sorunların çözümünde daha çok düzenleyici işlevi ile yer almaktadır. Hatta en üst düzeyde kapitalist gelişmiş ülkelere, bu düzenleyici işlevinden öte, teşvikler aracılığıyla devlet piyasa mekanizmasının işleyişine müdahale edebilmektedir. Ancak, bu ülkelere teşvik politikalarının amacı daha ziyade;

- ✓ Rekabet gücünü korumak,
- ✓ Teknolojik gelişmeyi sürdürmek,
- ✓ Sermaye kaçışını önlemek,
- ✓ Bölgesel dengesizlikleri gidermek,
- ✓ Verimlilik artışı sağlamak,
- ✓ Sorunlu sektörleri desteklemek,
- ✓ İşsizliği azaltmak gibi hedefler için kullanılmaktadır (Duran, 2003: 8).

Teşvik politikaları, bu gerekçe ve amaçlar yönünde uygulansa da, gerek teoride ve de gerekse uygulamada teşviklere yönelik geniş bir tartışma alanı mevcuttur.

Teorideki tartışmalar; devletin, piyasa mekanizmasındaki işlevine ilişkin farklı tespitlerden 5 kaynaklanmaktadır. Bu tartışmalar, piyasa mekanizmasına müdahale niteliğinde olan teşviklerin, belli kesime (firma-sektör veya bölge) yönlendirildiğinde haksız rekabete yol açabileceği, piyasa mekanizmasında sapmalar yaratabileceği ve neticede kaynak dağılımını bozabileceği noktasında toplanmaktadır (Çiloğlu, 2003: 29–30).

Birçok ülke, sanayi politikasında teşviklerin yönlendirici bir araç olarak kullanılması gerektiği görüşündedir. Bununla beraber, bazı ülkeler, devletin rolünün müdahale yerine koordinasyonu sağlayarak genel refah düzeyini yükseltebileceğini ve böylelikle dolaylı yoldan sanayiye destekleyebileceğini savunmaktadırlar (Yaralı, 2004: 6–7). Bu teorik tartışmalar izleyen kısımda kalkınma anlayışı bağlamında irdelenecektir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, bu tartışmalar zaman zaman uluslararası platformlara da taşınarak anlaşmazlık konusu yapılabilmektedir. Ülkelerin anlaşabildikleri tek nokta ise; kamunun özel sektöre kaynak transferi yapmasının açık teşvik olduğu ve bunun haksız rekabete yol açabildiğidir (Bilgiç, 1999: 15).

Uygulamadaki tartışmalar ise, teşvik politikalarının etkinliği ve doğaları gereği istismara açık kamu politikası araçları olmasından kaynaklanmaktadır. Teşvik politikaları, kamunun serbest piyasa mekanizmasına müdahalede bulunduğu en etkili araçlarındandır. Dolayısıyla kamunun, bu mekanizmanın işleyişine müdahalede bulunduğu her aracı gibi teşvik politikalarının da eleştiri konusu olması doğaldır. Zira teşvik politikalarının, diğer kamu müdahale araçlarında da olduğu gibi etkinlik-verimlilik, sosyal refah, demokrasi ve adalet gibi alanlarda dışsal fayda ve maliyetleri söz konusudur. Uygulamada sağlanacak başarıların ve hedeflerin gerçekleştirilip gerçekleştirilemediğine göre teşvikler de olumlu veya olumsuz eleştiriler almaktadırlar. Diğer taraftan teşvikler, istismara açık kamu uygulamalarıdır. Gerek teşvikleri yönlendiren hükümetler tarafından ve gerekse de teşviklerden istifade açısından bu uygulamaların amaçlarından uzaklaşarak, haksız kullanımları söz konusu olabilmektedir. Plütokratik yapı denilen bu ilişki sarmalında hükümetler iktidar güçlerini koruyabilmek için teşvikleri ekonomik amaçları dışında, çıkar ve baskı gruplarının istekleri doğrultusunda kullanabilmektedirler. Bu durumda, halktan toplanan vergilerle finanse edilen teşvikler aracılığıyla toplumun bazı kesimlerine haksız kazanç transferi sağlanabilmektedir.

KALKINMA STRATEJİLERİ AÇISINDAN TEŞVİK POLİTİKALARI

Kalkınma, en genel ifadeyle, ekonomik, sosyal ve siyasal olarak arzu edilen her türlü değişme ve gelişme olarak tanımlanabilir (Tüylüoğlu & Çeştepe, 2004: 29). Bu haliyle kalkınma, salt üretimin ve kişi başına milli gelirin artışından ibaret büyüme kavramından ayrılmakta, sosyoekonomik ve kültürel yapının da değiştirilmesi ve geliştirilmesi anlamlarını da taşımaktadır. Bu sebeple de kalkınma teorisi yalnız ekonomik faktörlerle değil aynı zamanda sosyal, kültürel, siyasi ve psikolojik etkenlerle de yakından ilişkilidir (İldırar, 2004: 5). İktisadi büyüme sorunu, bilimsel olarak iktisat biliminin ortaya çıkmasından bu güne kadar ele alınmış, bu konuda çeşitli fikirler ileri sürülmüştür.

Kalkınma, kalkınmışlık, gelişme, modernleşme vb. kavramlarla tartışılan kalkınma teorisinin ise daha çok son elli yılın ilgi çeken konularından biri olduğu söylenebilir. Kalkınma sorunu ile ilgili tartışmaları farklı bakış açıları taşıyan Klasik iktisatçılara kadar götürmek mümkün olmakla beraber, kavram olarak yaygınlık kazanması ve Kalkınma İktisadı denilen yeni bir alt disiplinin ortaya çıkması II. Dünya Savaşı sonrasına denk gelmektedir. Bunun bazı nedenleri vardır. Bu nedenler (Tüylüoğlu & Çeştepe, 2004: 30);

- ✓ 1929 yılı Dünya ekonomik bunalımı ile devlet müdahalesiyle ekonomi yönetiminin başarı sağlayabileceği inancının yükselişi,
- ✓ Sovyetler Birliği'nin siyasi kaygılar taşıyor olsa da merkezi planlama ile ekonomik gelişme de başarı sağlamış olması,

- ✓ II. Dünya Savaşı sonrası küçük ulus devletlerinin bağımsızlığını kazanması ve sanayileşmiş ülkelerin bu ülkelerin gelişme eğilimlerine ilgi duymasıdır.

Kalkınma iktisadının başlangıçta üzerinde odaklaştığı noktalar; sanayileşme, bu amaçla hızlı sermaye birikimi, kullanılmayan atıl emeği harekete geçirilmesi, bütün bunların gerçekleşmesi için planlama ve devlet müdahalesinin stratejik önemde ele alınmasıdır (Başkaya, 2000: 47). Bu yönde birçok tezler kalkınma iktisatçıların tarafından ortaya atılmıştır. Pek çok az gelişmiş ülke önerilen alternatif kalkınma stratejilerini 1960'lı ve 1970'li yıllarda, öneriler doğrultusunda veya farklı şekillerde uygulamışlardır. Bununla birlikte, zamanla uygulamada beklenen olumlu sonuçların alınmadığı ve bu politikaların başarısız olduğu görülmüştür. Bu ortamda 80'li yıllardan sonra Neo-Liberal argümanların yeniden yükselmeye başladığı görülmektedir. Bu argümanların ifade etmek istediği şeyleri şu şekilde özetlemek mümkündür (Tüylüoğlu & Çeştepe, 2004: 63);

- ✓ Devletin planlama veya başka şekilde piyasaya müdahalesi şeklindeki kalkınma stratejileri, aslında kalkınma önünde ciddi bir engeldir. Devletin işlevi, sadece piyasanın işleyişini izlemek ile sınırlandırılmalıdır,
- ✓ Kalkınma, piyasanın kendi işleyişine bırakılması ve rasyonel bireylerin davranışlarının bu sürece olumlu katkıları ile sağlanabilir,
- ✓ Küreselleşme ile birlikte dünya ile uyum sağlamak ve dışa açık bir ekonomik model belirlemek gerekir,
- ✓ IMF ve Dünya Bankası'nı aslında temsil eden bu yaklaşımlar ülke kalkınma programlarını bu örgütlerin yapısal uyum programlarına yönelik olarak değiştirilmesini de direktmektedirler.

Başkaya, 1980 sonrası oluşan bu durum için, az gelişmişlik sorununun kısa dönemde bile çözümsüz olacağını, hatta uzun dönemde durumun daha da kötüleşeceğini iddia etmekte; durumu

“... başlangıçta Neo-Liberal ideolojik saldırısı arkasından borç ödemelerini esas alan dışa dönük modelin gelmesi, sorunların çözümünün çok uluslu şirketlere bırakılması, ekonomiye bilinçli müdahale perspektifinin terk edilmesi az gelişmiş ülkelerin yeniden “kompradaklaşması” (emperyalist çıkarları tehdit etmeyecek kadar zayıf, ana kitleleri emperyalizm çıkarlarını gerçekleştirecek kıvamda tutabilecek kadar güç sahibi, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerine uygun koşullar yaratmayı amaçlayan ve bu tür tercihleri yaparı) anlamına geliyor. Pazar mekanizmalarına, rekabete, serbest ticarete ve mukayeseli üstünlüklere dayalı yeni yaklaşım, az gelişmiş ülkelerin çok uluslu firmaların ve finans dünyasının diktasına boyun eğmesi demektir”

şeklinde açıklamaktadır (Başkaya, 2000: 187).

Bu haliyle kalkınma sorunsalı, günümüzün öncelikli tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu tartışmalar ile beraber önemli sanayileşme fikirleri ortaya atılmıştır. Dengeli-dengesiz büyüme stratejisi ve içe dönük-dışa dönük sanayileşme stratejisi şeklinde toparlayabileceğimiz bu sanayileşme stratejileri, belirli kalkınma ve planlama programları çerçevesinde yürütülmektedir. Teşvik politikaları, bu sanayileşme stratejilerine göre ve ülkeden ülkeye farklı şekillerde uygulanmakla beraber, bu stratejilerin bir unsurunu oluşturmaktadır.

İktisadi Planlama ve Teşvik Politikaları

Siyasal ve ekonomik sistemin durumuna göre iktisadi planlamaya farklı anlamlar yüklemek mümkün olup bu anlamda iktisadi planlamayı tanımlamak güçtür. Yine de en genel ifadeyle iktisadi planlama, devletin ekonomiye bazı kaygılarla rasyonel müdahalesi şeklinde tanımlanabilir. Başka bir tanıma göre iktisadi planlama; bir ülkede geçerli ekonomik, sosyal ve siyasal değer yargılarının sınırlayıcılığı altında, belirli bir dönemde, toplumun ulaşmak istediği sosyoekonomik amaçlara ve sayısal olarak belirlenmiş hedeflere en uygun biçimde ulaşma uğruna, belirli organlar tarafından, eldeki veya elde edilebilecek araçların yöneltmesi sürecidir (Taban & Günay, 2004: 302).

Planlama sürecinde, önceden belirlenmiş amaç ve stratejiler doğrultusunda, istenilen sonuçlara ulaşmak için müdahale yapılması gereği açıktır. Dolayısıyla planlama özü itibarıyla rasyonel, ancak sonuçları itibarıyla müdahaleci bir süreç

olarak karşımıza çıkmaktadır (Soyak, 2003: 168). Teşvik politikası ile iktisadi planlamanın amaçları genelde paraleldir ve teşvik politikası araçları, aynı zamanda iktisadi planlama hedefleri doğrultusunda yönlendirilen kamusal araçlar içerisinde yer almaktadır. Bu araçlardan en yaygın kullanılanları yönetsel nitelikte planlama aracı olarak; vergi politikaları, yardımlar ve özel koşullu krediler ile idari nitelikli planlama aracı olarak kullanılan; vergi indirimleri ve mali yardımlardır. Bu yönüyle teşvik politikalarının, iktisadi planlama hedeflerine yönelik olarak kullanılan tamamlayıcı politikalar olduğunu söylemek mümkündür.

İktisadi planlama gerek gelişmiş ve gerekse de az gelişmiş ülkelerde uygulanmış ve günümüzde de uygulanmaktadır. Fikri temelleri I. Dünya Savaşı'na kadar uzanmakla beraber II. Dünya Savaşı sonrası kalkınma politikalarının yükselişiyle, kalkınma kavramı ile ortak kullanılan bir kavram olmuştur. Yine iktisadi planlama, 1980 sonrası kalkınma iktisadının kaderini paylaşmış ve bu süreçte yaşanan devletin ekonomiye müdahalesine olumsuz yaklaşımların yükselişiyle ikinci plana itilmiştir. Artık günümüzde küreselleşme sürecinin getirdiği dünya ekonomisi ile bütünleşme ihtiyacı, Dünya Bankası, IMF ve DTÖ gibi kuruluşların ekonomi politikalarında öne çıkması; kalkınma planlamasının küreselleşmeye cevap verebilecek düzeyde ve bu küresel örgütlerin direktifleriyle hazırlanan niteliksel değişime uğramış, esnek stratejik planlar olmasını gerekli kılmaktadır (Soyak, 2003: 172). Teşvik politikalarının da bu stratejik planlamanın gereklerini tamamlayıcı unsurlar olabilmesi için, bu planların gereklerine hizmet edebilen stratejik araçlardan kurulu olması gerekmektedir.

Dengeli-Dengesiz Büyüme Stratejisi ve Teşvik Politikaları

Dengeli büyüme, ekonomide bütün sektörlerin uyumlu bir biçimde büyümesinin sağlanmasına yönelik gelişme stratejisidir. Büyüme, birbirini tamamlayan üretim zincirlerinin gerçekleşmesine bağlıdır. Sektörler arası uyum, yatay ve dikey görünümlere sahiptir. Tarım-sanayi, sermaye malı-tüketim malı, kamu yatırımları-özel yatırımlar, ihracat için üretim-iç talep için üretim gibi dengelerin sağlanması düşünülür.

Günümüzde dengeli büyüme makro ekonomik istikrar ve rekabet ortamı yaratılması stratejisi için izlenen bir modeldir. Yüksek düzeyde enflasyon, uzun dönemde büyümenin önünde ciddi bir engeldir. Fiyatlar genel düzeyinin hızla değiştiği bir ortamda piyasa mekanizmasının ekonomik üretim birimlerinin etkinlikle çalışabilmesi ve yönetimde uygun kararları alması oldukça zordur. Ayrıca yüksek enflasyon, talepte ve reel faiz oranlarında istikrarsızlıklara da neden olur. Bu durumlarda hükümetlere düşen görev, makro ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik politikalar izlemesidir. Rekabet ortamı yaratma stratejisinin hedeflediği durum ise enflasyon ortamının yarattığı belirsizlikleri en aza indirmek ve geniş anlamda teknolojik altyapıyı genişletmektir.

Bu amaçla devletin gelirlerini yeniden düzenlemesi, eğitim, sağlık, adalet, ulaştırma, çevre ve kentsel alt yapı gibi alanlara kaynak aktarması gerekir. Teşvikler bu noktada, tüm sektörler için sağlanarak elverişli bir ekonomik ortam yaratmak için kullanılmaktadır. Herhangi bir sektöre öncelik tanınmamaktadır. Sektörlere doğrudan geçici mali teşvikler yerine, yetenekli işgücü ve teknoloji altyapısı oluşturacak, orta ve uzun dönem yatırım tutarlarının güvenceye alınacağı bir ortamı sağlayacak teşvikler sağlanmaktadır (Duran, 1997: 35).

Dengesiz büyüme ise sektörel veya bölgesel öncelikler dikkate alınarak, belli alt bölge veya sektörler lehine öncelikler tanınarak, kalkınmada bunların öncü sektör veya bölgeler olarak rol üstlenmesinin sağlanmasına yönelik büyüme stratejisi olarak tanımlanabilir. Böylece seçilecek bölge veya sektörün itici güç olması öngörülmektedir. Dengesiz büyüme politikasının yoğun olarak kullanıldığı iki tür kalkınma stratejisi bulunmaktadır. Bunlar; bölgesel kalkınma kutbu stratejisi ile ithal ikameci ve ihracata yönelik büyüme stratejilerinden oluşan dış ticaret stratejileridir.

Bölgesel kalkınma kutbu oluşturularak kaynakların etkin kullanılması ve gelişmenin bu sürükleyici birimle ortaya çıkarılması hedeflenir. Bu birim, teknik,

ekonomik, psikolojik ve coğrafik olarak çevresindeki birimlere göre daha ön planda olup, çevreye doğru gelişme dinamizmi yaratabilme potansiyeline sahiptir (Dinler, 1994: 276-277). Bazen bir bölgedeki mevcut faaliyetler nispeten geri kalmış bölgelere transfer edilirken, bazen de geri kalmış yörede yeni bir faaliyetin doğması sağlanmaktadır.

Her iki durumda da bu bölgelerin bir kutup olarak oluşturulması için yatırım çabasının tüm sektörler birinden değil de, bölgenin özelliğine göre, daha hızlı gelişme şansı olan öncelikli sektörler ve genellikle endüstri sektörüne yöneltilmesi hedeflenmektedir. Belli kriterlere göre seçilmiş sanayi kolları, teşvikler, vergi, kredi ve dış ticaret politikaları ile desteklenerek dünya ekonomisi ile rekabet edebilir hale gelmesi sağlanmaktadır. Ancak burada sadece teşvik politikaları yeterli değildir. Teşvik politikalarının şu tamamlayıcı faaliyetlerle de desteklenmesi gerekmektedir (Duran, 1997: 39-41);

- ✓ Hızlandırılmış altyapı yatırımları,
- ✓ Doğal kaynakların etkin kullanımı,
- ✓ İhracatı teşvik destekleri ile sektörün ihracata dönük faaliyetlerinin yoğunlaştırılması,
- ✓ Uzun vadeli bölgesel planlama,
- ✓ Makro ekonomik istikrar, reel para politikası, rasyonel rekabet politikası,
- ✓ Yerel ve merkezi bürokrasinin koordinasyon, denetim ve işbirliği noktasında izleyeceği tutarlı politikalar.

İçer Dönük-Dışa Dönük Sanayileşme Stratejileri ve Teşvik Politikaları

İçer dönük sanayileşme stratejisi ile kastedilen ithal ikameci sanayileşme modelidir. İthal ikamesi birçok ülkede, ekonomik yapıyı modernleştirmenin ve gelişmiş ülkelerdekine benzer bir sanayi yapısı oluşturmanın sağlanması amacıyla kullanılmış bir stratejidir. Bu stratejiyle, uygulamanın ilk aşamada üretim mallarının, ikinci aşamasında ise ara ve yatırım mallarının yurtiçinde üretimi planlanmaktadır. İthalata da kısıtlamalar getirilmekle, imalat sanayinde yeni yatırım alanlarının doğacağı ve kaynakların bu yeni sanayi dallarına kayarak zamanla ekonomide yapısal değişimlerin gerçekleşeceğine inanılmaktadır. Dışa bağımlılığının azalması, sanayileşme, sermaye birikimi, ödemeler bilançosunda ülke lehine gelişmeler ve istihdam bu politikanın temel amaçlarındandır. İthalat önemli ölçüde kısıtlamalara (gümrük vergileri, kota ve yasaklar, dış ticaret ve döviz kısıtlamaları vb.) tabi kılınırken yurtiçinde imalat sanayi ise yoğun teşviklerle korunmaya çalışılmaktadır. Zira sanayi üretimi yüksek maliyetli girdi kullanılmak suretiyle yapılmaktadır. Üretimin gerçekleştirilebilmesi için gerekli hammadde, enerji, vb girdiler devlet desteği ile işletmelerin kullanımına sunulmakta; üretimin dış pazarlarda pazarlanmasına yönelik olarak da mali yardımlarla ihracatı desteklenmektedir (Karluk, 2003: 220).

İthal ikamesi, başlangıç dönemlerinde; ülkelerin, yükselen üretimle belli bir süre yüksek gelişme hızlarına erişmesini sağlamaktadır. Ancak sanayileşmenin ilerlemesi ile bu hız, ülke sanayisinin dış piyasalardaki rekabete ayak uyduramamasından ötürü giderek azalmaktadır. Böylelikle ithal ikamesiyle hedeflenen amaçlar aleyhinde gelişmeler yaşanmaktadır. Dışa bağımlılık artmakta, devlet yüksek vergi geliri kaybına uğramakta ve dış ödemeler dengesi aleyhine sonuçlar yaşanmaktadır. İç pazarın genişlememesi ve beklendiği gibi ihracatta artışın yaşanmaması ülkeleri ihracata dönük sanayileşme stratejileri benimsemelerini gerekli kılmaktadır. Ancak, bu durum, iki stratejinin birbirinin alternatifi olduğu anlamına gelmemektedir. Zira, günümüz gelişmiş ülkelerinin (Hollanda ve İsveç hariç), zamanında yoğun ithal ikameci koruma politikaları uyguladıkları, daha sonra ihracata dönük sanayileşme eğilimine geçtikleri bilinmektedir. Bu yönüyle bu iki strateji birbirinin alternatifi değil, tamamlayıcısı durumunda olmaktadır (Şenses, 2003: 122).

Dışa dönük (ihracata yönelik) sanayileşme stratejisi ile ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinin amaçları açısından, aralarında aslında fark yoktur. İki stratejide de amaç; ödemeler dengesi açıklarının azaltılması ve kontrol altına

alınması, hızlı büyüme, sanayileşme ve yüksek istihdam düzeyinin sağlanmasıdır. İhracata dönük sanayileşme stratejisini ithal ikameci sanayileşmeden üstün kılan unsurlar; kapasite kullanımının artırılması, ölçek ekonomilerinden yararlanma imkanı vermesi, ihracatı özendirerek firmaların dış ticarete açılmasını kolaylaştırması, yeni teknoloji kullanımı sağlaması, ihraç üretiminde ürünlerin kolay çeşitlendirilmesine olanak sağlaması, daha büyük pazarlara ulaşma ve pazarlama imkanlarından faydalanılabilmeyi gerekli kılmaması, yeni sanayi kollarının kurulabilmesini gerektirmemesi ve dış şoklara karşı korunmanın daha kolay olmasını sağlaması şeklinde ifade edilebilmesi mümkündür (Karluk, 2003: 218).

İhracata yönelik sanayileşmede başarısının sağlanmasında iki faktör, arz ve talep açısından dengenin sağlanabilmiş olması gerekmektedir. Arz yönünden, ihracatçı ülkelerin uluslararası pazarlarda rekabet edebilecek nitelikte mal üretebilmesi, talep yönünden ise bu malları alacak olan ülkelerin yeterli bir talebinin olması gerekmektedir. Talep eden ülkelerde yaşanabilecek korumalar yüzünden ihracatçı ülkeler olumsuz etkilenmektedir. Talep yönünden yaşanabilecek bu sıkıntı, başta Dünya Ticaret Örgütü olmak üzere bazı önemli kuruluşların çalışmaları sonucu önemli düzeyde giderilmiştir.

Arz yönünden herhangi bir sıkıntı yaşanmaması ise ihracatçı ülkelerin kontrolindedir. Ülkeler bu yönde iki temel politika aracını kullanmaktadır. Bunlar, döviz kurunun istikrarlı ve ihracatçı birimleri özendirecek düzeyde tutulmasını sağlamak ve ihracatın teşvik edilmesidir. İhracatı teşvik önlemleri, maliyetleri düşürerek veya gelirleri arttırarak ihracatı karlı kılan önlemleri içine almaktadır (Karluk, 2003: 219). Böylelikle, hem uluslararası düzeyde rekabet edebilir sanayiler oluşturulabilmekte hem de sağlanan fiyat avantajı ile üretimin arzının önündeki engeller kaldırılmış olmaktadır.

TEŞVİKLERİN SINIFLANDIRILMASI VE YATIRIM KARARLARI ÜZERİNE ETKİSİ

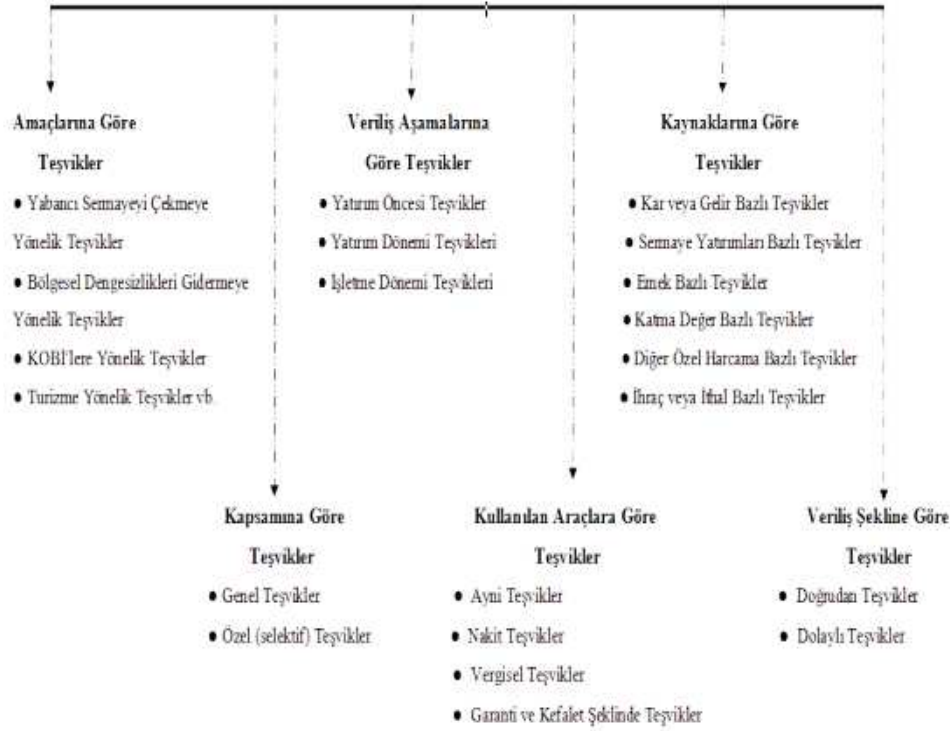
Uluslararası alanda yaşanan rekabet teşvik politikalarına yansımış ve uygulanan teşviklerin gerek sayısını gerekse de çeşidini arttırmıştır. Dünyada genel bir standart olmamakla beraber, isimleri ve uygulanış şekilleri farklı birçok teşvik çeşidi mevcuttur. Dolayısıyla, teşvikleri çok farklı şekillerde sınıflandırmak mümkün olmakla beraber aşağıdaki şekilde altı farklı grup halinde özetlemek mümkündür (Şekil 1).

(i). *Amaçlarına göre teşvikler*; Çok farklı amaçlara yönelik olarak çok farklı isimler altında sınıflandırılabilmesi mümkündür. (yabancı sermayeyi çekmeye yönelik teşvikler, bölgesel dengesizlikleri gidermeye yönelik teşvikler, KOBİ'lere yönelik teşvikler, turizme yönelik teşvikler vb.)

(ii). *Kapsamına göre teşvikler*; genel teşvikler ve özel (selektif) teşvikler olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Genel teşvikler; ekonominin genel şartlarının elverdiği durumlarda, tüm ekonominin geliştirilmesi, verimliliğinin artırılması, mali ve hizmet kalitesinin artırılması gibi amaçlarla kullanılan teşviklerdir. Özel (selektif) teşvikler ise belli bir sektörün geliştirilmesi veya yavaşlatılması, belli bir yörenin kalkındırılması yönünde devletin aldığı tedbirlere yönelik desteklerdir (Lök, 1995: 67).

(iii). *Veriliş aşamalarına göre teşvikler*; yatırım öncesi teşvikler, yatırım dönemi teşvikleri, işletme dönemi teşvikleri olarak üçe ayrılmaktadırlar. Bu teşviklerden yatırım öncesi teşvikler daha ziyade, yatırımcıların cesaretlendirilmesi ve yatırım kararlarında daha doğru kararların alınması amacıyla verilirler (Duran, 2003: 24).

Şekil-1: Teşviklerin Sınıflandırılması

Kaynak: Duran (2003: 24) ve yazarın derlemesi.

Yatırım dönemi ve işletme dönemi teşvikleri ise yatırımın yapılması aşamasında ve idamesi esnasında verilen teşvikler olup, yatırımın maliyeti, karlılığı ve büyüklüğü üzerine doğrudan etki eden teşvik unsurlarından oluşmaktadır.

(iv). *Kullanılan araçlara göre teşvikler*; Aynı teşvikler, nakit teşvikler, vergisel teşvikler, garanti ve kefalet şeklinde teşvikler, diğer teşvikler şeklinde beş kategoriye ayrılmaktadırlar. Uygun araç seçimi genel olarak teşvik politikalarının etkinliği açısından en öncelikli faktörler arasındadır. Bu araçlara ve etkileri üzerine ilişkin bilgiler bir sonraki kısımda verilecektir.

(v). *Kaynaklarına göre teşvikler* çok farklı şekillerde sınıflandırılmakla beraber genel olarak altı grup altında toplanması mümkündür (Duran, 2003: 24). Bunlar; kar veya gelir bazlı teşvikler, sermaye yatırımları bazlı teşvikler, emek bazlı teşvikler, katma değer bazlı teşvikler, diğer özel harcama bazlı teşvikler ile ihrac veya ithal bazlı teşviklerden oluşmaktadır.

(vi). *Veriliş şekline göre teşvikler* ise doğrudan ve dolaylı teşvikler olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan teşvikler, devletin doğrudan doğruya yatırımcıya sağladığı teşviklerdir. (Örneğin, arsa tahsisi, ihracat desteği, eğitim desteği vb.)

Dolaylı teşvikler ise, işletmelerin bazı yükümlülüklerinin azaltılması veya başka şekillerde verilen dolaylı teşviklerdir. (Örneğin, devletin bir alacağını takipte esnek davranması vb. gibi) Müteşebbisler yatırım kararı verirken kar amacıyla hareket ederler ve yatırımın kar sağlayacağına inanırlarsa yatırım yapmaktadırlar. Aynı durum yatırımın yapılacağı bölge veya sektör açısından da geçerlidir. Eğer yatırım yapılması düşünülen bölge veya sektör, yatırım kârlılığını etkileyebilecek avantajlara sahipse, o bölge ve sektörlere yatırım yapılması güç kazanmaktadır. Teşvik tedbirleri ekonominin ihtiyaç duyduğu sektör ve bölgelere çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Müteşebbis kararları üzerinde etkili olan teşvik avantajlarını ve ilgili teşvik araçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (OECD, 2001: 7);

- ✓ *Yatırımın maliyetini düşürmek*; Yatırım indirimi, vergi kredisi, vergi, resim ve harç istisnası ile gümrük vergi ve resim muafiyeti gibi mali teşvikler yatırımın maliyetini düşürmektedirler.
- ✓ *Finansman ihtiyacını hafifletmek*; Düşük faizli iç ve dış yatırım kredileri, işletme kredisi, yatırım destekleme primi, teşvik primi gibi finansal

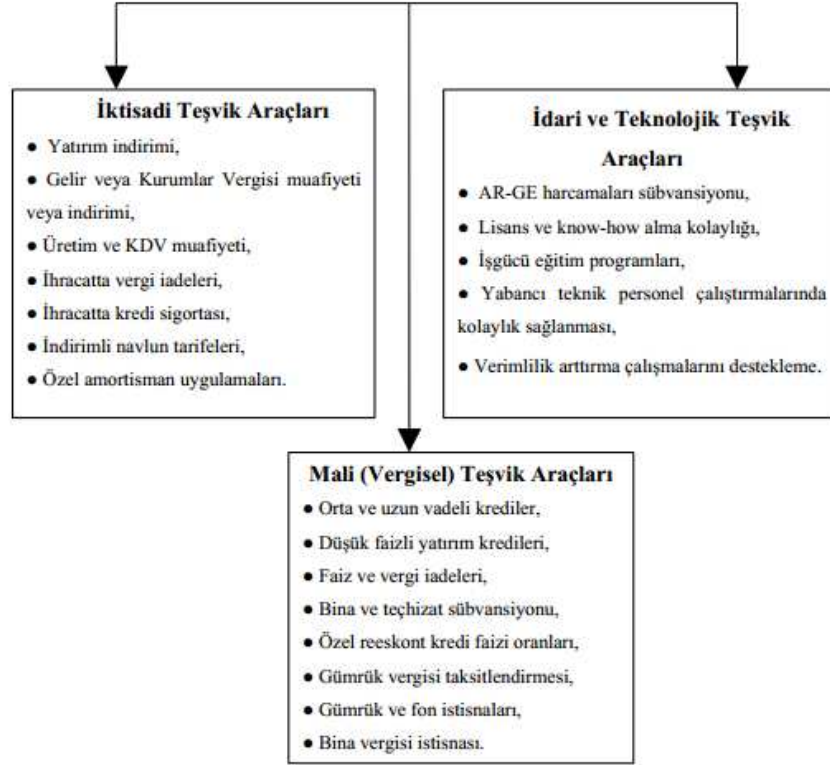
nitelikteki teşvikler ile finansman fonu uygulamasıyla yatırım ve işletme aşamasında yatırım için gerekli finansmanın sağlanmasında, teşviklerle yatırımcıya destek olunmakta ve kolaylık sağlanmaktadır.

- ✓ *Kârlılığı arttırmak*; Altyapı yatırımlarının devletçe yapılması, ucuz arsa ve arazi temini, vergi, resim ve harçlardan muaf olması ile maliyetler düşerek, yatırımın kârlılığı artmaktadır.

Bu gibi teşvikler, müteşebbislerin yatırım konusundaki kararlarının olumlu yönde etkileyerek yatırım yapmaya yönlendirmektedir. Bir taraftan müteşebbisler mali yönden desteklenerek kaynak temin edilirken diğer yandan geleceğe ilişkin risklere karşı devlet güvenceleri, yatırım kararlarını olumlu yönde etkilemektedir.

TEŞVİK ARAÇLARININ ETKİNLİĞİ

Teşvik araçlarını mahiyetlerine ve amaçlarına göre sınıflandırmak mümkündür. Teşvikler amaçları itibariyle değerlendirildiğinde, ekonominin genelini ya da belli bir dalını hedef aldığı görülmektedir. Ekonominin tamamını hedef alan teşvik araçları genel, belli bir ekonomik faaliyeti veya ekonomik alanı hedefleyen ve seçicilik kıstasları olan teşvik araçları özel teşvik araçlarıdır (Yaralı, 2004: 5). Genel olarak teşvik araçlarını iktisadi, mali (vergisel) ve idari ve teknolojik teşvik araçları şeklinde üç gruba ayırmak mümkündür (Şekil 2).

Şekil-2: Teşvik Araçlarının Özelliklerine Göre Sınıflandırılması

Kaynak: Bilgiç (1999: 2)'den yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yararlanılan teşvik araçları ve dolayısıyla etkileri, faaliyet türlerine göre farklı olabilmektedir. Teşvikler faaliyet türüne göre değiştiği gibi, yatırım aşaması, üretim aşaması, üretim sonrası aşamalarına göre de farklılıklar göstermektedir. Ekonomik gelişme sürecinde, kalkınmanın ilk aşamalarında iktisadi ve mali teşviklere ağırlık verilirken, ileri aşamalarda idari ve teknolojik teşvik araçlarının öne çıktığı görülmektedir (Yaralı, 2004: 6). Uygulama biçimlerine göre teşvikleri ise beş gruba ayırmak mümkündür. Bunlar; aynı teşvikler, nakit teşvikler, vergi teşvikleri, garanti ve kefaletler ile diğer bazı teşvik uygulamalarından oluşmaktadır (Tablo 1).

Tablo-1: Teşvik Araçlarının Çeşitleri

1. Aynı Teşvikler	<ul style="list-style-type: none"> Arsa-arazi tahsisi Bina temini
2. Nakit Teşvikler	<p>Karşılıksız</p> <ul style="list-style-type: none"> Hibeler Primler <p>Karşılıklı</p> <ul style="list-style-type: none"> Uygun koşullu krediler (düşük faizli, uzun vadeli)
3. Vergi Teşvikleri	<p>Gelir ve Kurumlar Vergisi Teşvikleri</p> <ul style="list-style-type: none"> Düşük oranlı gelir ve kurumlar vergisi Vergi muafiyeti Zarar mahsubu Hızlandırılmış amortisman Yatırım indirimi Bazı harcamaların vergiden düşülmesi (Sosyal güvenlik katkısı, İstihdamla ilgili harcamalar, Reklam, tanıtım ve pazarlama, Sağlık harcamaları vb.) <p>KDV Teşvikleri</p> <ul style="list-style-type: none"> Sermaye mallarına KDV istisnası Gelişmemiş bölgelere ve/veya bazı ürünler düşük KDV oranı <p>Gümrük Vergisi Teşvikleri</p> <ul style="list-style-type: none"> Makine-teçhizat, hammadde, parça ve yedek parça gibi sermaye mallarına yönelik gümrük muafiyeti Gümrük vergisi iadesi
4. Garanti ve Kefaletler	<ul style="list-style-type: none"> Kredi garantileri Yüksek ticari risk taşıyan projelere kamu kaynaklı risk sermayesi katılımı Ekonomik ve ticari riskleri kapsayan ayrıcalıklı kamu sigortası (devalüasyon, politik karmaşa vb.)
5. Diğer Teşvikler	<ul style="list-style-type: none"> Alt yapı hazırlanması Ucuz enerji desteği Yatırım öncesi hizmetler, finansman kaynakları, yatırım öncesi hazırlama ve yönetme, Pazar araştırması, hammadde ve alt yapı durumu, üretim prosesi ve pazarlama teknikleri, eğitim, know-how veya kalite kontrol geliştirme teknikleri ile ilgili yardımlar Ayrıcalıklı kamusal anlaşmalar

Kaynak: Duran (2002: 2)

1. Aynı Teşvikler

Bu tür teşviklere ihtiyaç duyulmasının nedeni, yatırım yerinin seçiminde daha sağlıklı karar verilmesinde ve yatırımların yönlendirilmek istenen alanlara çekilmesinde işletmelere destek sağlanmasıdır. Daha çok bedelsiz olarak veya belli bir dönem bedel alınmamak kaydıyla, kamuya ait arsa ve arazilerin işletmelere tahsis edilmesi şeklinde uygulanmaktadır (Tablo 2). Teşvik aracı olarak, aynı teşviklerin etkinliği, yapılacak yatırıma elverişli yatırım yeri seçiminde işletmenin veya işletmelerin sıkıntı yaşayıp yaşamadığına ve bu teminin yatırım projelerinde önemli bir yatırım maliyeti taşıyıp taşımadığına bağlıdır. Arazilerin nispeten daha pahalı olduğu bölgelerde bu teşvik aracının etkinliği nispeten daha yüksektir. Teşvik aracı olarak aynı teşviklerin etkinliğine etki eden diğer bazı unsurlar ise; yatırım alanına uygun arazinin tahsis edilip edilmediği, tahsis ile yatırım planı arasında uyumun sağlanıp sağlanmadığıdır.

2. Nakit Teşvikler

Nakit teşvikler, yatırımcıların, gerçekleştirmeyi planladıkları yatırım projelerine kamunun doğrudan katkı sağlaması şeklinde gerçekleşir. Uygun koşullu krediler ve hibeler en yaygın çeşidi oluşturmaktadır. Uygun koşullu yatırım kredileri, normalde verilmiş esasları bakımından tam bir teşvik aracı sayılmazlar. Ancak, vade yapısı ve faiz oranlarının yatırım maliyetinde tatmin edici bir azalışa neden olması, bu araçları önemli bir teşvik unsuru kılmaktadır. Uygun koşullu krediler istismara açıktırlar. Bu yüzden, etkin bir teşvik aracı olabilmeleri için, yararlanma şartları açık, net ve şeffaf olmalıdır.

Hibeler, geri ödemesi veya herhangi bir karşılığı olmaması nedeniyle en cazip kamu teşvik aracıdır. Hibelerin etkin bir teşvik aracı olarak kullanılabilmesi

aşamalı bir şekilde yatırımın hazırlık aşamasından tamamlanma aşamasına kadar planlı bir şekilde verilmelerine bağlıdır. Ayrıca, kamu otoritesi kullandırmada, seçici, doğru, verimli kaynaklara yönlendiriyor olmalı; yaygın, genel ve süreklilik arz edici bir şekilde kullandırmaktan kaçınıyor olmalıdır. Öte yandan genel olarak, nakit teşviklerinin etkin bir şekilde teşvik sistemi içerisinde uygun bir politika aracı olarak kullanılması, kamu fonlarının mevcut ve yeterince talepleri karşılayabiliyor olmasına da bağlı olmaktadır.

3. Vergi Teşvikleri

Vergilerin, yatırım harcamaları üzerinde çeşitli yönlerden etkileri söz konusudur. Vergiler, bireylerin tüketim harcamaları üzerinde azaltıcı etki yapmakta ve dolayısıyla buna bağlı olarak yatırım harcamaları üzerinde de daraltıcı bir etki yaratabilmektedir. Diğer taraftan, vergi, yatırımların karlılık derecesine veya yatırımlar için ayrılmış fonlara da etki etmek ve neticede faiz haddini de yükseltmek suretiyle, bu uğurda yapılan harcamaların seviyesi üzerinde de doğrudan doğruya etkili olabilmektedir (Brown, 1965: 93).

Bunların yanında devlet, vergilerle nihai mal ve hizmetlerin nispi fiyatlarını veya bazı sektör ve faaliyet kollarının nispi karlılığını değiştirerek kaynakların belirlenen alanlara akmasını da sağlamaya çalışabilmektedir (Korkmaz, 1980, s. 57). Faaliyet kollarının ve yatırım projelerinin karlılığını değiştirmeye yönelik bu şekildeki vergileme tedbirleri ile ihracatı arttırmaya yönelik mali tedbirlere “vergi teşvik tedbirleri” denilmektedir. Yatırımlara sağlanan ve uygulamada en yaygın olarak kullanılan vergi teşvik tedbirleri; Kurumlar Vergisi oranının düşürülmesi, vergi tatili, yatırım indirimi, vergi kredisi, hızlandırılmış amortisman uygulaması, Gümrük Vergisi ve KDV muafiyeti-istisnası ve serbest bölge uygulamaları şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

A. Düşük Kurumlar Vergisi

Belirli bir kaynaktan elde edilen veya belirli firmalarca elde edilen gelirlerin düşük oranda vergilendirilmesi şeklinde uygulanmaktadır. Düşük bir oran olmakla beraber, belirli bir seviyede vergileme yapılmaktadır. Bu yönüyle vergi tatili uygulamasından ayrılmaktadırlar. Etkin bir uygulama aracı olabilmesi için, yararlanacak olanların veya gelir türünün iyi belirlenmiş olması gerekmektedir. Aksi halde yanlış düzenlemeler, yüksek vergi ödeyen işletmelerin vergiye konu olabilecek işlemlerini transfer fiyatlaması yoluyla, yurt içinde veya uluslararası düzeyde düşük vergi yüküne maruz işiraklerine kaydırarak, vergiden kaçınmasına yol açabilmektedir (Batirel, 2004: 38). Etkin olarak kullanılması halinde ise, mevcut işletmeler yanında yeni yatırım yapacak işletmelere de vergi avantajı sağlayarak, ülke yatırım potansiyelini arttırmada etkili bir araç olabilmektedirler.

B. Vergi Tatili

Ülkede yeni kurulacak işletmelerin belirli bir dönemde herhangi bir vergi ödeme yükümlülüğüne tabi kılınmaması şeklindeki bir uygulamadır. Bu dönem geçicidir ve dönem sonunda vergi ödeme yükümlülüğü başlamaktadır. Ancak, bazı ülkelerde farklı uygulama şekilleri de mevcuttur. Tatil dönemini izleyen belirli dönemde de düşük oranlı vergileme dönemi söz konusu olabilmektedir. Uygulanması düşünülen tatil süresinin uzunluğu ve sürenin başlangıcının tespiti, istenilen sonuçların elde edilebilmesi açısından önemlidir. Aksi takdirde vergi teşvik tedbirleri arasında etkileri bakımından en kötü politika aracı olarak yer alması (Batirel, 2004: 38) ve hatta farklı durumlarda vergi yükünün artabilmesine dahi yol açabilmesi mümkündür (Karaca, 2002: 53). Vergi tatili pek çok eleştiri alan bir teşvik tedbiridir. Vergi tatilin bu kadar eleştiri almasının arkasında yatan nedenler ise şunlardır (Batirel, 2004: 38; Zee vd., 2002: 1504);

- ✓ En az saydam olan vergi teşvik tedbiri olması ve çok sayıda sapmaya yol açabilmesi,
- ✓ Kötüye kullanma ve vergiden kaçınmaya yatkın bir uygulama olması,
- ✓ Kısa vadeli projelerin lehine bir durum ortaya çıkarırken, uzun vadeli yatırımlar açısından sorunlar taşıyor olması,
- ✓ Yeni ve eski firmalar arasında rekabet eşitsizliğine yol açabilmesi.

C. Yatırım İndirimi

Yatırım indirimi, yatırım için ayrılan kaynakların tamamının veya bunların bir miktarının Gelir veya Kurumlar Vergisi matrahından indirilebilmesi şeklinde uygulanan ayırıcı bir vergi teşvik tedbiridir. Böyle bir indirimin gerçekleştirilebilmesi için işletmenin kar elde ediyor olması gerekmektedir. Yapılan indirimle sermaye maliyetinin düşürülmesi sağlanmış olmaktadır. Sermaye maliyetlerinin düşürülmesi ise, bu maliyetlerin düşük olduğu alanlara (sektör veya bölge) yatırımların yönelmesini sağlamaktadır. Faaliyette olan ve sermaye maliyeti yüksek olan işletmelere, yatırım nedeniyle yaptıkları harcamaları aynı yıl vergiden düşürebilme imkanı vermesi nedeniyle önemli miktarda katkı sağlamaktadır.

Özellikle, büyük işletmeler, yapacakları tevsi modernizasyon, yenileme, entegrasyon, darboğaz giderme ve ürün çeşitlendirme gibi ilave yatırımlarda, yatırım indiriminden azami oranda ve üstelik de yatırım dönemi içinde yararlanabilmektedirler. Dolayısıyla, yatırım indirimi, büyük işletmelerin yapacakları büyük yatırımlara önemli katkı sağlamaktadır. Yeni kurulan ve/veya karlı durumda bulunmayan işletmeler için aynı katkının mevcut olduğunu söylemek zordur. Zira, bu işletmelerin, yetersiz sermaye nedeniyle kullandıkları kredilerin geri ödenmesi, sabit kıymetlerin amortismanının büyük değer tutması, yüksek pazarlama maliyetleri ve işletme sermayesi maliyetinin yüksek olması gibi nedenlerle, kısa dönemde kara geçmelerini beklemek pek mümkün olamamaktadır (Duran & Aydın, 2000: 113-114).

Başka kaynaklardan gelirleri olan firmaların yararlanabilmelerini sağlaması, selektif nitelikte tedbirlerle büyük yatırımların yönlendirilmek istendiği bölgeye kaydırılabilmesini mümkün kılması açısından olumlu özellik taşıması ve hazineye yüklediği külfetin de hesaplanabilir olması, yatırım indirimi teşvikini üstün kılmaktadır (Batırel, 2004: 38) Diğer taraftan yatırım indirimi, yatırım malları ve sabit varlıkların ikamesi halinde yenilerinin de yararlanabilmesi nedeniyle kısa ekonomik ömürlü yatırımlara yol açmakta, işletmelerin aynı varlıkları satıp tekrar yenilerini alarak mükerrer indirimden yararlanabilmelerini sağlayarak oldukça yüksek yönetim maliyetlerine yol açmakta, zarar nakline ilişkin düzenlemelerin yetersiz olması halinde ise bu tür yatırımlar aleyhine sonuç vermektedir (Zee vd., 2002: 1504). Dolayısıyla, bu olumsuz yönleri yatırım indirimi teşvikinin etkinliğini düşürücü etkiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

D. Vergi Kredisi

Yapılan yatırım tutarının belli bir oranının vergi matrahı yerine doğrudan doğruya vergi borcundan düşürülmesi şeklinde uygulanan bir teşvik tedbiridir. Yatırım kredisi de, yatırım indirimi gibi, yapılan yatırımın yüzde olarak tamamının veya belli bir kısmının indirimi şeklinde olabilmektedir. Kredi olarak nitelendirilmesinin nedeni ise, kredilerin fonksiyonuna benzer bir şekilde işlev görmesinden kaynaklanmaktadır. Zira vergi öncesi karın bir miktarı, kredilere benzer bir işlevde, gelecekte yapılacak olan yatırım harcamaları için fon olarak işletmelere sağlanmaktadır. İndirilecek oranlar aynı olduğu durumlarda, yatırım indirimine göre vergi kredisi daha pratik kolaylıklar sağlamasından ötürü daha etkin bir politika aracı olduğunu söylemek mümkündür. Diğer durumlarda ise yatırım indirimi ile benzer avantajlar ve sakıncalar ihtiva etmektedir.

E. Hızlandırılmış Amortisman

Yatırımların maliyetini kısa sürede vergiye tabi gelirden indirmeye imkan veren bir amortisman uygulamasıdır. Amortisman yöntemlerinin farklı oluşu gerek yatırım geliri üzerinden hesaplanan vergi borcu ve de gerekse ödeme zamanı üzerinde etkili olabilmektedir. Bu iki faktör ise yatırımların karlılık derecelerini değiştirmektedir (Brown, 1965: 94). Hızlandırılmış amortisman metodu hem vergi ödemelerini geciktirmekte ve hem de işletme içinde kullanılabilir kaynakları arttırmaktadır. Yatırımın ilk yıllarında yüksek oranda indirim yapılmak suretiyle daha az vergi ödenmekte; bu ise bir anlamda vergi ertelemesi etkisi yaratarak işletmelerin bankacılık kesimi yerine devletten faizsiz kredi kullanmaları sonucunu doğurmaktadır (Karaca, 2002: 54).

Bu özellikleri ile hızlandırılmış amortisman teşvikini en olumlu ve en etkin vergi teşvik aracı görmek mümkündür. Zira bu teşvikle uzun dönemli yatırımlar aleyhine bir ayrımcılık yapılmamakta diğer vergi teşvik tedbirlerinin (yatırım indirimi, düşük Kurumlar Vergisi) ortaya çıkardığı faydaları sağlaması da mümkün olabilmektedir. Ayrıca Kurumlar Vergisi, bu önlemlerle tüketim matrahına yaklaşmakta ve yatırımlar aleyhinde oluşan saptırıcı etki de azalmaktadır (Batirel 2004: 38). Ayrıca, hızlandırılmış amortisman, yatırımcıyı yeniliklere açık duruma getirerek teknolojik yenileşme konusunda daha hızlı olmalarını sağlamakta, sabit varlıkların ve sermayenin enflasyona karşı erimelerine engel olmaktadır. Bu şekilde hem daha kaliteli üretim yapılabilen hem de ulusal/uluslararası piyasalarda yatırımcıların rekabet güçleri artmaktadır.

F. Gümrük Muafiyeti

Gümrük muafiyeti, yüksek gümrük duvarlarının olduğu durumlarda yatırımcılara önemli maliyet tasarrufu sağlamaktadır. Dolayısıyla, gümrük duvarlarının yüksek olduğu dönemlerde gümrük vergileri ve yatırımcılara sağlanan gümrük vergisi muafiyetlikleri, teşvik sistemi içinde etkin güce sahiptir. Ancak, küreselleşmenin ve bölgesel birleşmelerin yoğunlaşmasıyla birlikte, gümrük vergisi ve fonların muafiyet, istisna veya indirim gibi uygulamalarla düşürülmesi şeklinde bir teşvik aracı olarak kullanılmalarda önemini azaltmıştır (Duran, 2002: 19).

G. KDV Desteği

KDV desteği, yatırım aşamasında işletmelerin kullanmış olduğu yatırım malı, makine teçhizat için ödenmesi gereken KDV'nin istisna tutulması şeklinde uygulanmaktadır. İstisna kapsamının genişliği, teşvik aracı olarak etkinliğini arttırmakta ve firmalara yatırım döneminde önemli finansman kolaylığı sağlamaktadır.

H. Serbest Bölgeler

Serbest bölgeler, bir ülkenin siyasi sınırları içinde bulunmakla beraber, özellikle gümrük uygulamaları gibi çeşitli dış ticaret kısıtlamalarının dışında bırakılmış alanlardır (Öztürk, 2003: 62). Bu bölgelerde, ulusal ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemeler uygulanmamakta veya kısmen uygulanmaktadır. Bunun yanında, yapılan üretim ve ticari faaliyetler için çeşitli teşvikler de sağlanmaktadır (Erdoğan & Ener, 2005: 1).

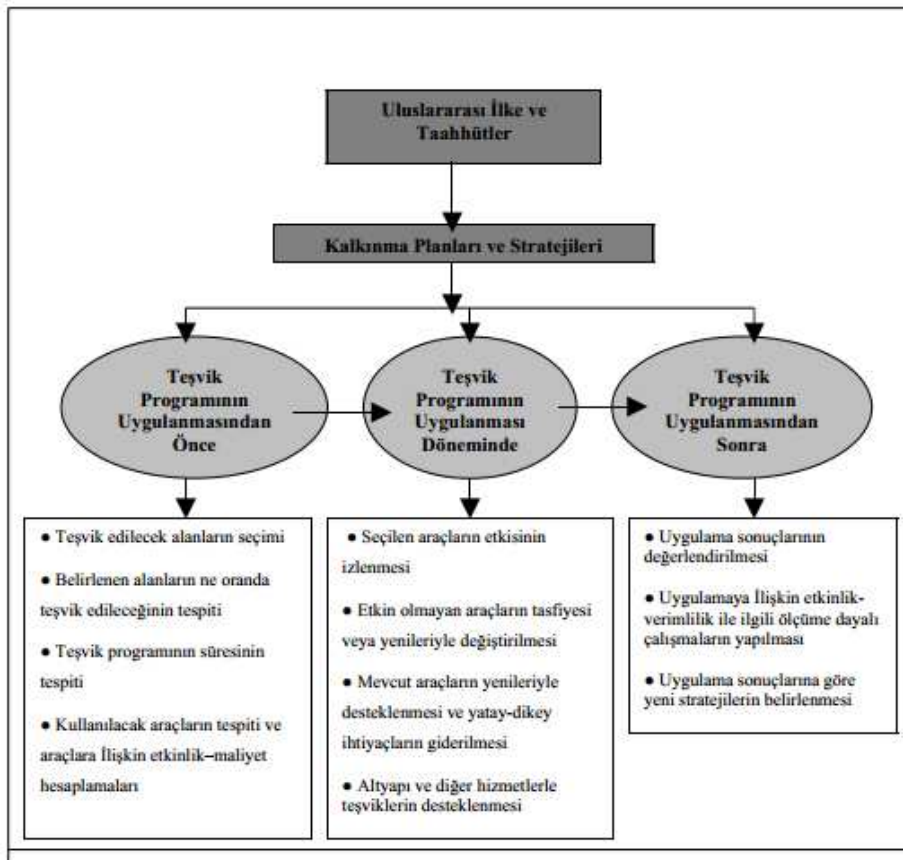
Serbest bölgeler çoğu ülkelerde; yabancı sermayeyi ülkeye çekmek, dış ticareti arttırmak, yerli üreticilerin dünya piyasaları fiyatları düzeyinde hammadde girdisi teminin sağlayarak uluslararası alanda rekabet güçlerini arttırmak, ihracata dönük sanayileşmeyi teşvik etmek, ülkeye döviz girişini kolaylaştırarak ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunmak, yeni iş imkanları oluşturarak işsizliği azaltmak, gelişmiş standartlarda üretim ve yönetim tekniklerinin ülkeye kazandırılmasını sağlayarak dünya ile rekabet edebilir duruma gelebilmek gibi hedeflere yönelik olarak kurulmaktadır (Erdoğan & Ener, 2005: 20).

Gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) serbest bölgeler, genelde üretim ağırlıklı ihraç ürünleri işleme bölgeleri iken, gelişmiş ülkelerde farklı olarak, serbest bölgeler daha çok serbest ticaret bölgesi olarak kurulmaktadır. GOÜ'de gelişmiş ülke uygulamalarından yine farklı olarak, özellikle vergiye ilişkin yükümlülüklerde, serbest bölgelerde faaliyette bulunan işletmeler için geniş istisna ve muafiyetler tanımlanmaktadır.

Küreselleşmenin getirdiği rekabetçi ortam, ülkeleri yüksek teknolojiye dayalı kaliteli üretim yapmaya, yeni ürünler geliştirmeye, araştırma-geliştirme faaliyetlerine önem vermeye, iyi pazarlama ağına sahip olmaya ve pazar payını genişletme çabalarını gerçekleştirecek sanayi politikalarını izlemeye zorlamaktadır. Bu ortamda, yüksek teknolojiye dayalı üretim yapmaya yönelik, yeterli sermaye ve bilgi birikiminden yoksun gelişmekte olan ülkelerin olduğu kadar gelişmiş ülkelerin de sanayilerine devlet kaynakları ile destek vermeleri olağan görülmektedir. Amaç, tam serbestleşme olsa da hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülke sanayilerinin, çeşitli devlet teşvikleri ile güçlendirilmesine gerek duyulmaktadır (Akpınar, 2000: 55). Ancak, bu süreç genellikle uluslararası

nitelikte kuruluşların ilkeleri doğrultusunda ve çoğunlukla onların gözetiminde, serbest ticaret kurallarıyla bağdaşır prensipler çerçevesinde gelişmektedir. Zira, küreselleşme ile entegre olmak bunu gerekli kılmaktadır. Küreselleşmenin ekonomik etkileri de dikkate alınarak teşvik politikaları üzerindeki etkisi, yani teşvik politikalarının değişen yüzü iki başlık altında toplanması mümkündür (Akpınar, 2000: 55);

1. Teşvik politikaları, artık ulusal sanayinin korunmasına dönük politika aracı değil, uluslararası rekabete ulusal sanayilerin hazırlanması aracı olarak kabul edilmektedir. Etkin bir teşvik politikası, stratejik sanayi politikası aracı olarak, rekabetçi bir sanayi oluşturulup oluşturulmadığına ve doğrudan yabancı sermayenin ülkeye yeterince çekilmesinde etkili olup olmadıklarına bağlı olmaktadır.
2. Teşvik politikalarının uygulanmasında, uluslararası standartların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu küresel -eğer bölgesel entegrasyona dahil olunmuş ise bölgesel- örgütlerin ilke ve prensipleri çerçevesinde gerçekleştirilmek zorundadır.

Şekil-3: Teşvik Sisteminin İşleyişi

Yukarıda, teşvik politikalarının amaçları, araçları ve uygulandıkları politika stratejileri ve küreselleşmeyle beraber ekonomi politikalarındaki konumları dikkate alındığında etkin bir teşvik sisteminin işleyişi, genel olarak Şekil 3'deki gibi bir izleyiş sergilemektedir. Teşviklerin etkinliği ya da başarısı ile ilgili değerlendirmede temel kriterler, ülkenin ekonomik ve sosyal yapısındaki değişimdir. Ancak son dönemlerde, özellikle küreselleşme ile beraber uluslararası gelişmelerin de etkinliği zorlayıcı olduğu gözlemlenmektedir (DPT, 2006: 66 ve 67).

Dolayısıyla, günümüzde teşvik politikalarının en önemli kısıtlayıcısı, uluslararası örgütlerin belirlediği ilkelere bağlılıktır. Bu taahhütler ve ilkelere uyumlu şekilde hazırlanan stratejik kalkınma plan ve programları çerçevesinde teşvik politikaları ulusal hükümetlerce yürütülmektedir. Örneğin, ülkemizde AR-GE teşvikleri DTÖ ile yapılan müzakereler çerçevesinde tasarlanmıştır. Son

dönemde AB müktesebatındaki değişme ve gelişmelere paralel olarak teşvik sistemimizde önemli bir değişim yaşanmaktadır (DPT, 2006: 67).

Öte yandan etkinlik aynı zamanda, teşvik politikalarının mevcut sistem içinde bir bütün olarak koordinasyonunun sağlanıp sağlanmadığı ve hedeflerin gerçekleştirilip gerçekleştirilemediğine göre de değerlendirilmektedir. Teşvik programının uygulamasının üç aşamasında (program öncesi-dönemi ve sonrası) da ulusal anlamda etkinliğin gözetilmesi, genel olarak hükümetlerin teşvik programlarının etkinlik derecesinin belirlenmesinde önemli ölçüt olmaktadır.

Uluslararası düzeyde etkinlik ise bu programların ne derece uluslararası standartlara uygun olarak yürütüldüğüne bağlı olmaktadır. Tüm düzeylerde sağlanacak etkinlik ise, genel olarak teşvik politikalarının oluşturması muhtemel kaynak dağılımı sorunlarının önüne geçilmesini sağlamaktadır. Bunun için teşvik uygulamalarının her aşamasında fayda-maliyet analizlerinin iyi yapılması gerekmektedir. Uluslararası standartlar, dünya kaynak dağılımı ve küresel serbest ticaret için önemli iken; ülke düzeyinde uygulamalar ise, –uluslararası standartlar kısıdında yürütülse bile ulusal kaynak dağılımı ve ülke içi adil rekabet açısından önemlidir. Dolayısıyla teşvik politikalarındaki etkinlik, mikro düzeyde ulusal refah için, makro düzeyde ise uluslararası refah için bir anlam ifade etmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Özellikle az gelişmiş ve gelişme yolundaki ülkelerde serbest piyasa ekonomisinin tam oluşmamış olması nedeniyle kaynaklar rasyonel şekilde dağılamamaktadır. Kaynakların rasyonel dağılamamasından kaynaklı sürekli ekonomik istikrarsızlıklar yaşandığı dönemlerde, getirileri uzun vadeye dayanan ve olumlu ekonomik beklentilere göre hayata geçen yatırım projelerinin riski ve maliyeti de yükselmektedir. Bu durum, yatırım yapma, üretim ve ihracatı arttırmak zorunda olan ülkelerin, yatırımları etkileyen istikrarsızlıklara karşı devletlerin ekonomik ve sosyal hedefleri açısından bazı düzenlemelerde bulunmasını zorunlu kılmaktadır. Bu düzenlemelerin en etkili aracını teşvikler oluşturmaktadır. Ülkeler, ekonomik istikrarın kalıcılığı açısından teşviklere başvurumaktadırlar.

Teşvikler bu yönleriyle daha yüksek ulusal refah düzeylerine ulaşabilmek amacıyla, kaynakların belirlenen stratejiler çerçevesinde verimli alanlara yönlendirilmesini sağlamak üzere kullanılan ve serbest piyasa ekonomisine yönelik en etkili kamu müdahalesi araçlarından biridir. Buna karşın teşvikler, piyasa mekanizması dışında bir kaynak tahsisini içerdiklerinden rekabeti bozmakta ve haksız rekabetin oluşmasına neden olmaktadır. Gelir dağılımı dengesizlikleri, işsizlik, göç ve bölgesel gelişmişlik farkları gibi yapısal sorunların çözümünde sağlanan faydalar teşvikleri haklı kılarken, diğer yandan teşviklerin serbest piyasa ekonomisi üzerinde oluşturduğu tahribatlar ve adil koşullarda gerçekleşemeyen rekabetin varlığı teşviklere karşı bir tepki oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, M. (2000). *Avrupa Birliğinin Vergi Teşvik Tedbirlerine Yaklaşımı ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*, Yeterlilik Etud Raporu, Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, İstanbul.
- Başkaya, F. (2000). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Batrel, Ö. F. (2004). Vergi Teşvikleri ve Yatırım İlişkisi. *Vergi Dünyası Dergisi*, 274(Haziran), 36-39.
- Bilgiç, M. (1999). *GATT Uruguay Roundu Kapsamında Uygulanan Devlet Yardımları ve Sübvansiyonlar*, KOSGEB, Ankara.
- Brown, E. C. (1965). Kurumlar Vergisi ve Yatırımların Teşviki. Çev. A. Nemli, *İÜİF Maliye Enstitüsü Tercümelei*, I. Seri, 93-108
- Çiloğlu, İ. (1997). Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi. *Hazine Dergisi*, 8(Ekim), 1-15.

- Çiloğlu, İ. (2003). Teşvik Politikalarının Yönlendirme Gücü. *Hazine Dergisi*, 13 (Ocak), 29-48.
- Dinler, Z. (1994). *Bölgesel İktisat*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- DPT. (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013): Devlet Yardımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. http://plan9.dpt.gov.tr/oikr05_devletyardimlari/raporsontaslak.doc (18.05.2006).
- Duran, M. S. (1997). Kalkınma Stratejileri ve Teşvik Politikalarının Belirlenmesi. *Hazine Dergisi*, 5(Ocak), 27-45.
- Duran, M. S. (2003). *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*, TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Araştırma İnceleme Dizisi, No: 33, Ankara.
- Duran, M. S. & Aydın, B. (2000). Türkiye’de Yatırım İndirimi Uygulaması ve Bir Teşvik Aracı Olarak Etkinliği. *Vergi Sorunları Dergisi*, 137(Şubat), 104-118.
- Durgun, E. (2003). Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de İhracat Teşvikleri. *Yaklaşım Dergisi*, 11(126), 106-111.
- Eker, A. (1995). *Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Politikaları*, Doğu Matbaacılık, İzmir.
- Erdoğan, E. & Ener, M. (2005). *Küresel Pazarların Ekonomik Üsleri Serbest Bölgeler: Teori, Uygulama, AB Sürecinde Türkiye’deki Gelişimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Ildırar, M. (2004). *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Karaca, Y. (2002). Vergi Teşviklerine İlişkin Değerlendirmeler. *Maliye Postası Dergisi*, (Kasım), 52-60.
- Karluk, R. (2002). *Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar*, 5. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara
- Korkmaz, E. (1980). Vergi Teşvik Tedbirleri. *İÜİF Maliye Enstitüsü Konferansları*, 27. Seri, 57-66.
- Korkmaz, E. (1998). *İktisadi Gelişme ve Mali Sistem*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Lök, H. (1995). *Avrupa Birliği’ne Entegrasyonda Türk Turizm Sektörünün Rekabet Şansını Arttırıcı Yeni Teşvik Politikaları*, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası A.O. Yayını, İstanbul.
- OECD. (2001). *Competition Policy in Subsidiaries and State Aid*, DAFFLE/CLP, 24, Paris
- Öztürk, L. (2003). Avrupa Birliği Sürecinde Serbest Bölgeler. *Dış Ticaret Dergisi*, 28(Nisan), 61-77
- Soyak, A. (2003). Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var Mı? *Doğu Üniversitesi Dergisi*, 4(2), 167-182.
- Şenses, F. (2003). *Kalkınma İktisadı: Yükselişi ve Gerilemesi*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Taban, S. & Günay, E. (2004). Planlama ve Kalkınma. *Kalkınma Ekonomisi*, Editörler: S. Taban, M. Kar., Ekin Kitabevi, Bursa, içinde, 301-327
- Tüylüoğlu, Ş. & Çeştepe, H. (2004). Kalkınma Teorilerinin Temelleri ve Gelişimi. *Kalkınma Ekonomisi*, Editörler: S. Taban, M. Kar., Ekin Kitabevi, Bursa, içinde, 27-69.
- URL (t.y.). *Teşvik ve Kollamacılık*, <http://www.canaktan.org/din-ahlak/rant-kollama/plutokrasi.htm>, C. C. Aktan, 02.09.2005.
- Yaralı, M. (2004). *Uluslararası Anlaşmalarda Yer Alan Kısıtlamalar Dikkate Alınarak Ülkemizde Telekomünikasyon Alanında Üretiminin, AR-GE Faaliyetlerinin ve İhracatın Arttırılmasında Teşvik Yöntemlerinin Analizi*, Rekabet Kurumu, Ankara.
- Zee, H. H., Stotsky, J. G., & Ley, E. (2002). Tax Incentives for Business Investment: A Primer for Policy Makers in Developing Countries. *World Development*, 30(9), 1497-1516.